

Івакіна К.С.

НЕОБХІДНІСТЬ ПРИСКОРЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Інтенсивні зміни в соціальному й економічному житті українського суспільства обумовили потреби в теорії, здатній не тільки пояснити зміни, що трапились, але й звертати на них увагу при виборі й побудові вітчизняної моделі ринку. Найбільший урок з минулого десятиліття реформ укладається в наступному, економічну систему колишнього СРСР не можна було реформувати й перетворити, її просто потрібно було поетапно замінити іншою системою, створюючи всі умови для її розвитку.

Перехід до ринкового способу координації економічної діяльності звичайно пов'язаний з розвитком не тільки самих ринків, але й трансакційного сектора економіки. До початку реформ українська економіка не володіла ні тим, ні іншим.

У ході економічних реформ держава замість того щоб створювати нові механізми економічної координації - ринки і їхні інститути, заміняло їхнім владним розподілом ресурсів залежно від переваг політичних еліт. Найбільше ця тенденція виявилася в ході приватизації.

Визнання більшості будь-яких наукових концепцій не може бути доказом того, що вона є правильною. Тому теоретичні основи трансформаційних процесів необхідно формувати з обліком усього різноманіття наукових теорій, що підтвердили свою практичну значимість. Спробуємо за допомогою інституціональної теорії проаналізувати адаптацію до сучасних умов у рамках нашої країни.

Аналіз останніх публікацій. Природно, що навколо інституціональних перетворень виникло багато дискусій та публікацій, як у вітчизняній, так і в закордонній економічній літературі. Спочатку потужна хвиля досліджень розгорнулася у працях Р. Капелюшнікова, В. Тамбовцева, А. Шастітко, А. Олійника, Р. Нурєєва. В Україні, в цьому напрямку, працювали над створенням концептуальної інституціональної моделі М. Довбенко, О. Несторенко, В. Бодрова, Т. Гайдай, О. Головінова, О. Носова, Р. Пустовійт та ін. [1-4]. Та на жаль, поки що її формування не завершено.

Мета статті припускає, насамперед, визначення сутності поняття інституціональних змін, формування концептуальної моделі інституціональних перетворень, що містить у собі економічні, політичні й соціальні напрямки. Оскільки прикладне застосування інституціональної концепції щодо трансформації окремих інститутів робить ще перші кроки, дане дослідження доповнюється завданням: розглянути довіру державі як найважливіший інститут сучасного устрою суспільства в межах соціального та економічного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою складовою інституціональної теорії виступає інституціональні зміни. Інституціональний процес характеризується еволюційними, кумулятивними й адаптивними змінами. Під першим розуміється зрушення в периферійних правилах і їхнє поступове перетворення в правила більше високого порядку. Кумулятивна зміна визначається ступенем розвитку інститутів і виражається в загальних змінах функціонуючих норм, правил і інститутів. Адаптивна зміна характеризує використання й адаптацію норм і правил поведінки економічних суб'єктів в існуючих умовах. У процесі інституціональних змін, супроводжуваних створенням інститутів, виробленням і використанням нових норм, правил у суспільстві, відбувається перехід трансформаційної системи до нового стану рівноваги.

Інституціональні зміни - це відмирання неефективних інститутів та виживання ефективних, бо здійснюється поступовий розвиток більш ефективних форм економічної, політичної й соціальної організації. При цьому джерелом змін служать мінливі відносні ціни або переваги. Всі типи інституціональних змін які описані в економічній літературі можна згрупувати наступним чином [1]:

1. Інкрементні інституціональні зміни, що створюються за рахунок закріплення неформальних правил, норм, інститутів у відносно малих групах із сімейно-родинними зв'язками. Ефективно знижує трансакційні витрати для членів групи.

2. Еволюція інститутів - це виникаючі неформальні практики, що поступово закріплюються як загальноновизнані у формальних інститутах.

3. Революційні інституціональні зміни, що звичайно проявляються при екзогенному запозиченні інститутів, або їх «імпорті».

Складність вивчення інституціональних змін визначається ще й тим фактом, що такі зміни в більшості випадків мають інкрементний і безперервний характер (на відміну від дискретних, революційних змін). Тому оцінити граничні інституціональні зміни досить складно, тому що вони «можуть бути наслідком змін у правилах, неформальних обмеженнях, у способах і ефективності примусу до використання правил і обмежень».

Спрямованість інституціональних перетворень і форми їхньої реалізації визначаються тим соціально-економічним середовищем, у якому вони здійснюються, і результатами, які необхідно досягти. Звідси можна виділити два напрямки розвитку інститутів. Перше засновано на перетворенні існуючих ринкових і державних структур, друге пов'язане з формуванням нових ринкових структур на основі добровільної угоди між господарюючими суб'єктами. Процеси реформування державного сектора економіки ставляться до першого напрямку реформування інститутів: у цьому випадку суспільство й економіка відтворюють інститути минулого, поступово вносячи в них зміни. Але повноцінне здійснення інституціональних перетворень має на увазі єдність і рівноправність двох вищевказаних напрямків.

Для успіху й реалізації цілей інституціональних перетворень необхідний погоджений взаємозв'язок напрямків

інституціонального процесу, що вимагає комплексний підхід і розробку концептуальної моделі. Кожний напрямок окремо без взаємозв'язку з іншими напрямками інституціональних перетворень не в змозі стати конструктивним фактором суспільної стабілізації.

Спробуємо сформувати концептуальну модель інституціональних перетворень, що містить у собі економічні, політичні й соціальні перетворення, досліджуючи кожний із них. Соціальний напрямок інституціональних перетворень в основному зводиться до гарантії захисту прав громадянина з боку держави у всіх соціальних аспектах, це призведе до довіри населення і його різних соціальних верств, що є ключовим чинником і неодмінною умовою поступального розвитку суспільства. Відношення людей до ринкових, державних інститутів і механізмів керування багато в чому носить звичний і довгостроковий характер, заснований на історичному досвіді: «інститути створюють базові структури, за допомогою яких люди протягом всієї історії домоглися порядку й у такий спосіб знизили ступінь своєї непевності» [1, с. 129].

Економічний напрямок полягає в довірі до держави, що буде впливати й на обсяги інвестицій і взагалі привабливості щодо закордонних інвесторам. Взаємний вплив, у цьому випадку, соціального й економічного напрямків інституціональних перетворень, пояснює, чому в багатьох країнах не спостерігається очікуваної реакції підприємницького сектора на досягнення стабілізації й реалізації програм структурних перетворень. У країнах з високим рівнем довіри до держави обсяг інвестицій значно вище, ніж аналогічний показник у країнах з низьким рівнем надійності. При цьому встановлено, що існує міцний взаємозв'язок між рівнем довіри до уряду в країні й показниками економічного росту й інвестицій.

Політичні інституціональні перетворення являють собою зміни у внутрішній і зовнішній політиці держави. Дія політичних факторів створює певні умови для напрямків розвитку державної власності й ринку. Так, упор на галузевий підхід у керуванні й розпорядженні державною власністю притісняє права регіонів і обмежує їхню функції, що загрожує посиленням політичної нестабільності й регіонального сепаратизму. Таким чином, інституціональні перетворення, спонукувані міркуваннями індивідуальної політичної вигоди, що не обов'язково збігаються з інтересами суспільства, не будуть сприяти їхньому ефективному здійсненню. Ця обставина має особливе значення при реформуванні державної власності, що обумовлено тісним її зв'язком з дією політичних факторів. Наступне, напрямок інституціональних перетворень пов'язане із прийняттям урядом правових норм і законів, здатних ефективно діяти й тим самим створювати умови для реалізації всіх елементів і процесів у цілому. При розробці законів, що стосуються державної власності, треба враховувати дію неформальних інститутів, особливо ступінь зрілості ринкових відносин і їхня готовність до реалізації цих законів. Таким чином, форма реалізації політичного напрямку інституціональних перетворень бачиться мені у створенні й удосконаленні формальних і неформальних правил, що припускають підкріплення інституціональних перетворень відповідними механізмами, що забезпечують їхню реалізацію.

Отже, розвиток трансформаційних перетворень в Україні дуже швидко призвів до руйнації більшості старих інституціональних структур, але при цьому не було створено дійових нових. Для цього потрібні час, капітал і люди, які, виявивши громадянську відповідальність, наполегливо перетворюватимуть суспільство. Як уже зазначалося, вирішальної ролі набуває довіра населення до держави, чим створюються інституціональні основи ринку.

Для країни, яка трансформується, еволюція інститутів є критичним бар'єром відповідності ринковим засадам і вимагає дослідження різноманітних інституціональних чинників держави, адже ринкова економіка не обмежується лише простими та механічними обмінами. Скоріше, це соціальна система, в якій здійснюються добровільні наміри, пов'язані з власністю, угодами та властивостями трансакцій. Таким чином, використання методів і підходів інституціональної теорії є необхідною умовою для теоретичного осмислення того соціально-економічного розвитку України.

Слід зазначити, що в цей час існує розрив між інституціональними перетвореннями й поточною економічною політикою, що робить негативне, навіть згубну дію на державну власність, яка, як і раніше, піддається розпродажу, при цьому практично нічого не збільшується з погляду інтересів бюджетного надходження.

Висновок. Інституціональні перетворення в трансформаційній економіці є об'єктивною необхідністю. Аналіз досвіду трансформаційних перетворень в Україні показав необхідність прискорення темпів інституціональних змін, що їх супроводжують, а також потребу у підвищенні ефективності таких базових інститутів, як власність, влада та управління. У державі, поки що, не існує єдиного науково обґрунтованого інституціонального підходу до трансформації, а самі перетворення дуже часто відстають від вимог часу. Запропонована в статті концептуальна модель трансформаційних перетворень доводить, що саме інституціональний підхід дозволив би повніше враховувати всі їх складові, сприяв би підвищенню ефективності економіки, без чого неможливо досягти збалансованості здійснюваних трансформацій. Для успішної реалізації цілей інституціональних перетворень необхідний погоджений взаємозв'язок напрямків інституціонального процесу, який вимагає комплексного підходу. Кожний напрямок якого, окремо, без взаємозв'язку з іншими напрямками інституціональних перетворень не в змозі стати конструктивним фактором суспільної стабілізації, тому саме концептуальна модель, на мій погляд, спроможна якнайліпше провести інституціональні перетворення в трансформаційній економіці. Запропонована автором модель має практичне використання при вивченні таких дисциплін, як перехідна економіка, політична економія, інституціональна теорія та історія економічних вчень.

Джерела та література

1. О.Н.Головінов Основні напрямки інституціональних перетворень в сучасних умовах//Наукові праці ДНТУ.-2005.-Випуск-89-1.-С.127-131.
2. О.В.Носов Інституціональні підходи до дослідження перехідної економіки//Економічна теорія.-2006.-№2.-С.25-37.
3. Р.Пустовійт Трансформаційна криза в Україні: оцінка з позицій інституціональної теорії//Економіка України.-2004.-№1.-С.38-44.
4. Поклонська О. Реформування законодавства України у перехідний період//Підприємництво, господарство і право.-2006.-№1.-С.65-69.

Куредя Н.Н., Павлова А.М., Сумкіна В.Ю. РОЛЬ ТОРГОВО-ПРОМЫШЛЕННОЙ ПАЛАТЫ В ИНТЕГРАЦИИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ В МИРОВОЮ ЕКОНОМІКУ

Торгово-промышленная палата (ТПП), в соответствии с Законом Украины «О торгово-промышленных палатах в Украине»[1], - негосударственная неприбыльная самоуправляемая организация, которая на добровольных началах объединяет юридических лиц и граждан Украины, зарегистрированных как предприниматели, а также их объединения. ТПП существуют в 124-х странах мира. Они объединены в Международную торгово-промышленную палату со штаб-квартирой в Париже, которая, в свою очередь, представлена в ООН.

В экономической литературе влияние ТПП на развитие регионов практически сводится к теоретическому определению ТПП как структурного элемента государственного управления внешне-экономической деятельностью[2] или констатации ее организационной структуры[3]. В реалиях ТПП, объединяя предприятия региона, консолидирует их интересы как экспортеров и импортеров и способствует их реализации. В данной статье авторы исследуют деятельность ТПП в экспортоориентированном регионе Украины.

Услуги, оказываемые торгово-промышленными палатами, востребованы и существенно развивают рыночную инфраструктуру региона. К ним относятся - информационные услуги (адресная информация о предприятиях, информация о производимой продукции, информация о ценах, информация об инвестиционных и коммерческих предложениях, информация о клиентской базе); аналитические услуги (регулярные исследования рынков, проектные исследования); маркетинговая поддержка (разработка информационных материалов для предприятий, услуги экспертизы, услуги перевода, рекламные услуги); юридические услуги (патентные услуги, юридические услуги, помощь в оформлении лицензий); посреднические услуги (внешнеэкономические услуги, электронные торги, третейский суд, услуги агентства экономической безопасности); организационные услуги (организация обучающих семинаров, аренда конференц-зала).

В Украине действуют 27 региональных торгово-промышленных палат.

Исторически сложилась дифференциация областей по объемам внешнеторгового оборота, включая области Украины.

Основу промышленности Запорожского региона составляют металлургический, машиностроительный и энергетический комплексы, где вырабатывается почти 17% общего объема стали и готового проката, 69% автомобилей, 29% всей электроэнергии в Украине и почти весь объем первичного алюминия и титановой губки.

Металлургический комплекс области представлен такими субъектами экономической деятельности - предприятиями черной и цветной металлургии, как ОАО «Запорожсталь», «Днепроспецсталь», «Запорожский алюминиевый комбинат», «Запорожский завод ферросплавов», «Украинский графит».

Лидерами машиностроения является закрытое акционерное общество "Запорожский автомобилестроительный завод", открытые акционерные общества «Мотор Сич», "Запорожтрансформатор", "Запорожтрансформатор".

Предприятиями энергетического комплекса области сегодня вырабатывается до 29% всей электроэнергии Украины. На территории региона размещена Запорожская атомная электростанция - крупнейшая АЭС в Европе.

Запорожская область является четко выраженным экспортоориентированным регионом. Внешнеторговый оборот Запорожской области за 2006 год составил \$ 5215,9 млн., в том числе объем экспорта - \$ 3125,3 млн. (8,1% общеукраинского экспорта), импорта - \$ 2090,6 млн. (4,6 %), что соответствует четвертым местам по Украине. В сравнении с 2005 годом внешнеторговый оборот товаров увеличился на 20,0 % , в том числе объем экспортных поставок вырос на 17,6 %, импортных - на 23,9 %. Положительное сальдо внешней торговли товарами сложило \$ 1034,8 млн., что на 6,5 % больше, чем за 2005 год[4].

Анализ географической и товарной структуры экспорта показывает, что экспорт товаров из Запорожского региона с 1996 года структурно изменился: так в страны СНГ он уменьшился с 40,65% до 34,83%, а в Западную Европу увеличился с 24,36% до 27, 82%, в страны Азии уменьшился с 31,87% до 28,98%, в Африку увеличился с 1, 73% до 4,14%, в Америку увеличился с 1,38% до 4,24%, в Австралию и Океанию экспорт увеличился меньше, чем 0,0004% до 0, 0014%. В целом на страны СНГ приходится больше 60% всего объема экспорта в регионе.